

Mine KAYA KEHA

Descartes'ın Epistemolojisi ve Foucault'nun Eleştirisi: Akıl ve Akıl Dışı İlişkiler Bağlamında Bir Eleştiri

Özet

Descartes kuşku yoluyla kesinlik kefedebilmek amacıyla bir yöntem olarak kullanmıştır. Ama bu arada, kuşlanma ihtimalini beraberinde getirdi için delili ele almak yerine dünceden tamamen dışlamıştır. Bu dışlama bir dönüm noktasıdır. Foucault bu gelişmelerin, Batı kültürünün dış avurumu niteliğindeki simalardan sadece biri olan Descartes'ın suçu olduğunu ileri sürmez. Foucault bu gelişmelerin bizzat Batı'nın akıl tasarısında içerildiğini ima etmektedir. Bu tasarı açısından paradigmatik olan tutum, aklın kendisinden kuşlanmayı reddetmektir ve Descartes bunun örneklerinden sadece biridir.

Anahtar Sözcükler

Akıl, Akıl Dışı, Kuşku, Foucault, Descartes.

The Epistemology of Descartes and Foucault's Critiques of it: A Critique in Context Rational and Irrational

Abstract

Descartes used skepticism as a method in order to discover a probable certainty. However, he entirely excluded insanity, instead of handling, from thought since this brings out the probability of suspecting. This exclusion appears to be a landmark. Foucault does not put forward that these developments are the fault of Descartes who was one of the reflecting figures of Western culture. In contrast, Foucault implies that these developments do exist within the mental design of the West. The paradigmatic attitude through this design rejects any suspicion of mind towards it and Descartes is only a model for this attitude.

Key Words

Ratio, Irrational, Suspicion, Foucault, Descartes.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

Giri

On yedinci yüzyılda Descartes ile başlayan ve bilginin kaynaklarının ne olduğu konusunda felsefi tartışmaların ve bu dönemde üretilen kavramların epistemolojinin altın çağını oluşturduğu düşünülür, pek çok yorumcunun üzerinde uzlaştığı bir noktadır. Esasında günümüz felsefesi açısından bakıldığında, o dönemde üretilen bilgi kuramları kadar çok eleştiriye uğramış olan ve deyim yerindeyse, tezlerinin önemli bir bölümü hallaç pamuğu gibi atılmış olan bazı dönemler daha bulmak zordur. Burada altın çağı deyimi, bilginin olanaklılığı, kaynakları ve doğası konularının, söz konusu dönemde, felsefi düşününce merkezine yerleştiği anlamına gelmektedir. Başsız kategoriler olarak özne ve nesnenin felsefe tarihi sahnesinde apaçık ve etkin bir şekilde belirmesi bu dönemde olmuştur. Bununla ilintili olarak; bu dönemde özne ve nesne arasındaki bilimsel bağın güvenilirliği en büyük felsefi kaygılardan biri olarak ortaya çıkmıştır. İşte bu bağlamda Descartes'ın felsefesi, modern felsefenin gidiş yönünü belirlemekte ve hatta günümüzde bile, epistemolojik sorunların kavranmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Bugün bilgi felsefesi çerçevesinde tartışılan epistemik temeller, bilgi ve güven, doğrulama ya da haklılandırma gibi konuların çıkış noktasını, esas itibarıyla Descartes'ın epistemolojisi oluşturmaktadır. Örneğin, son zamanlarda epistemoloji literatüründe sıkça rastladığımız temelcilik¹ gibi epistemolojik akımların çıkış noktası, olumlu ve ya olumsuz anlamlarıyla Descartes'ın epistemolojisidir.

Descartes'ın temsil ettiği bilgi sistemi, temelleri sağlam olan bir bina gibi sağlam temellere dayanmalıdır. Bir kere bu temel sağlam atıldıktan sonra geri kalan kısım, yani üst yapı, bu sağlam temelden çıkarımlar yapılmak suretiyle elde edilir. Temeli sağlam olmayan bina nasıl her an çökmeye meyillidir, aynen bunun gibi çürük (yanlış) temeller üzerine bina edilmiş bir epistemik inanç sistemi de, çökmeye mahkumdur. Descartes'a göre bilginin temelini sağlam kılan şey, sarsılmaz bir kesinlikle inandırıcı ilkelerdir. Temelci bilgi anlayışının en iyi örneklerinden biri, Descartes'ın hayranlık duyduğu Euklides geometrisi, en temelde ya da en başta yer alan birkaç ilke ve kavram ile bu ilke ve kavramlardan türetilen ispatlardan oluşur. (Cevizci, 2006:197) İlk ilke ve kavramların doğrudan doğruya bizzat kendilerine dayanırken ispatların doğrudan doğruya ise bu ilkelere dayanır. İnsan bilgisinin de tıpkı Euklides geometrisi gibi birbirine bağlı olduğu düşünülür. Descartes, bilgiyi bu şekilde inşa etmeye çalışır.

I. Descartes'ın Cogito ergo sum'u

Descartes'ın yöntemini karakterize eden en önemli özellik, hiç şüphelenme yok ki onun bilgide kesinliğe varma isteğidir. Descartes'ın felsefe tarihinde en çok bu yönüyle ortaya çıkmasının nedeni de bu olsa gerektir. Descartes bunun için önce sahip olduğu tüm inançları elden geçirmek istemiştir. Çünkü doğru inançlara ulaşmak için öncelikle yanlış veya kuşku dolu olanların elenmesi gerekir. Descartes bunu, bir binanın temeli atılmadan önce zeminin temizlenmesine benzetir. Nasıl bir binanın temeli atılmadan

¹ Bilgide temelcilik, dünyaya dair bilginin tartışılmaz, kendilerinden kuşku duyulamaz inançların meydana getirdiği bir temele dayanmasını ifade eder. Descartesçı temelcilik kesin ve açık bilginin tartışılmaz, sağlam temeli olarak *cogito*'yu, düşününce özneyi görür. (Cevizci, 2002:1016)

önce, temelin atılacağı zemindeki gevrek toprağın temizlenmesi gerekiyorsa, aynen onun gibi sağlam bir bilgi sisteminin oluşturulması için de yanlış inançların seçilmesi gerekir. (Descartes, 1994:25) Descartes bu amaçla sahip olduğu tüm inançların elden geçirilmesi ve hakkında en ufak bir şüphe bulunan tüm inançların ayıklanması gerektiğini ileri sürer.

Descartes'e göre, bir kavramın veya önermenin doğruluğu, onu açık ve seçik olarak bilinmesine dayanır. Açıklık ve seçiklik bilginin temel ilkesi olarak kabul eden Descartes'e göre, bu ilkeye doğrudan veya dolaylı olarak uymayan her türlü kavram veya önerme şüphelidir. Dolayısıyla da bilgi olarak kabul edilmemelidir. Çeşitli yollardan edindiğimiz inançların açık ve seçik olup olmadığını belirlemek için onların şüphe testinden geçirilmesi gerekir. Descartes'ın yöntemsel şüphe olarak adlandırılacak bu yöntemi, kendilerinden en küçük bir şüphe duyulan inançların ve yargıların elenip, doğrudan olarak şüphe duyulamayacak olanların saklanmasına dayanan bir yöntemdir.

Descartes *Yöntem Üzerine Konu* ma'da açık ve seçik bilgiye ulaşma mantığının bütün kuralları yerine kendisinin belirlediği dört kuralı uyguladığını ifade eder. Bu kurallardan birincisi doğrudan olarak unu açıkça bilmediğimiz hiçbir şeyi doğrudan olarak kabul etmemektir. Başka bir deyişle acelecilikten ve önyargıdan dikkatle kaçınmak ve anlamlıımıza kuşku duymak için fırsat bulamayacağımız kadar açık ve seçik olarak sunulmayan hiçbir şey üzerine yargıda bulunmamaktır. İkincisi arattığımız güçlüklerin her birini olabildiğince ve en iyi şekilde çözülebilmesi için gerekli olduğu kadar parçaya bölmektir. Üçüncüsü düşüncelerimizi bir düzene göre yönetmektir. Öyle ki en yalın ve anlaşılması en kolay nesnelere baslayarak adım adım ya da derece derece en bilgin olanın bilgisine ulaşacak ve bunu yaparken birbirlerini doğallıkla izleyenler arasında bile bir düzen varsayılacaktır. Ve sonuncusu bize tüm durumlarda hiçbir şeyi atlamadığımız inancını verecek kadar tam bir sıralama ve o kadar genel bir gözden geçirme yapmaktır. (Descartes, 1994:21-22)

Descartes yöntemsel kuşku herhangi bir kuşku duyulamaz gerçeklik olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla kullanmıştır. Ve Descartes bu gerçeği, *düşünüyorum öyleyse varım (cogito ergo sum)* önermesinde bulur. Düşünen bir şey nedir? Kuşku duyan, anlayan, kavrayan, doğrulayan, yadsıyan, isteyen, istemeyen, tasarlayan ve duyumsayan bir şeydir. Duymak ya da düşünmek gücü yalnız ruhta vardır. (Descartes, 2004:55) Descartes, kendisinin varoluşundan kesin emin olduktan sonra, kendisinin mahiyeti üzerine düşünür. Özetle Descartes, *Cogito ergo sum* da kendi varoluşunu doğrularken kendini, varoluşunu düşünen bir şey olarak doğrulamaktadır. Kendisinin maddi bir şey olamayacağını, zira maddi bir şeyin varlığından henüz emin olmadığını belirten Descartes'in o noktada bildiği tek şey, kendisinin maddeden bağımsız, saf düşünen bir öz ya da varlık olduğudur. (Descartes, 1998:27) Descartes'in çıkışı noktası epistemolojik açıdan ben bilgisidir.

Descartes, duyuların aldatıcılığından dolayı hiçbir şeyin, duyular yoluyla duyumsadığımız gibi olmadığını, akıl yürütmelerde yanlış ve hatta en basit geometri soruları ile ilgili olarak bile yanlış yargılar üreten insanlar olduğunu için ve kendisinin de yanlış olabilir olduğunu sonucuna ulaştığını ve bu nedenle daha önceden doğru sandığı tüm bilgileri yanlış kabul ettiğini ifade eder. Uyanıkken olduğunu gibi uykuda da, yanlışlanabileceğini, herhangi bir biçimde yanlış algımları olan her şeyin rüyaların

yanılsamalarından daha do ru olmadı ına karar verdi ini ancak hemen ardından, her eyi yanlı olarak dü ünlemek isterken bunları dü ünlen bir beninin olmasını zorunlu olarak görür. Kendi ifadesiyle: “Ve bu *dü ünüyorum öyleyse varım* gerçekli inin ku kuların en a ırı sayılıtlarının hiç birinin sarsamayaca ı kadar sa lam ve güvenilir oldu unu görünce, hiç duraksamadan onu aramakta oldu um Felsefenin ilk ilkesi olarak kabul edebilece im yargısına ula tım.” (Descartes, 1998:27)

Descartes'a burada ruh ya da anlık ya da bilinç ve beden arasında olgusal bir ayırım yapmakta oldu u ve bu a amada böyle bir ayırım yapmaya hakkının olmadığı , çünkü hiçbir cisimsel eyin dü ünemedi ini ya da dü ünmenin özsel olarak tinsel bir süreç oldu unu tanıtlamı ı olmadığı ı biçiminde kar ı çıkılmı tır. Ve hiç ku kusuz, ku kuyu bedeninin varolu na uygulamakla ve daha sonra bu ku ku kar ısında bile kendimin dü ünlen bir ey olarak varolu unu yadsıyamayaca ımı bildirmekle, Descartes'ın “kendim” denen bu dü ünlen eyin beden olmadığı ını i aret etmekte oldu u do rudur. Dü ünlen bir eyim demek ruh ve beden, biri özdeksel olmayan ve öteki özdeksel olan iki kendilik olarak, varlıkbilimsel olarak ayırdırlar demekle aynı ey de ildir. Ba ka bir ifadeyle, ilk öne sürülen ey bilgi kuramsal bir bakı açısından anlaşılmalıdır. E er bedeni bir yana bırakır ve sonra kendi var olu umuzu ileri sürersek kendi var olu umuzu dü ünlen bir ey olarak, bir özne olarak ileri sürmü oluruz; ama zorunlu olarak zihin ve beden arasında varlıkbilimsel bir ili ki konusunda bir ey bildirmi olmayız. Dolayısıyla cisimsel bir ey dü ünebilirsin ya da dü ünemesin, dü ünme oradadır ve bu dü ünmeyle ili kin olarak var olu ku ku duyulamaz bir olgu olarak do rulanır. (Copleston, 1997:98) Peki, Descartes, kendi varlı ının kesin bilgisinden hareketle hangi yöne gidecektir? Do al olarak, kendi dü ünncesinin kesinli inden hareket ederek dünyadaki di er eylerin de gerçekten var olduklarına ili kin kesin bilgiye ula mak isteyecektir.

Cogito ergo sum önermesi, Descartes'a göre bütün bilgimizin türetilence i bir kaynak olacaktır. Ancak bilinç gerçe in bütünü de ildir, sadece bir parçasıdır. Bu nedenle burada durup kalınmaz çünkü sadece kendimin var oldu unu ileri süren bir görüşe yani solipsizme varılır.² Descartes'a göre bilincin dı nda bir obje daha vardır ki, onu biz tam olarak bilebiliriz. Bu da Tanrı'dır. Descartes Tanrı hariç tüm tasarımların kayna ını kendi zihninde bulabildi ini tanıtlamaya giri ir. Sadece Tanrı tasarımının kayna ı zihin olamaz. Çünkü eser nedeninden daha büyük de ildir. Küçük bir kuvvet, daha büyük bir kuvvetin nedeni olamaz. Sonlu ve kusurlu olan insan zihni, sonsuz bir güç ve kusursuz olan Tanrı tasarımını üretemez.

Descartes Tanrı kanıtlanmasını yaparken iki yol izler. İlk olarak *Tanrı en yetkin varlıktır* tanımından hareket eder. Descartes böyle bir Tanrı kavramının bize nereden gelmi olabilece ini sorar.

² Falzon'a göre, ku kudan yola çıkan bu argüman tersine çevrilebilir. Ku ku her eyden önce yalnızca dünya dı ı Kartezyen özneler oldu umuz için, kendisini kavrayı ımızı a abilen veya geçersiz kılabilen çok geni bir dünyanın ortasında var oldu umuz için mümkündür. Ku ku duyuyorum, o halde zorunlu olarak dünyanın ortasındayım. O'na göre modernist subjektivizmin tuza ından, öncelikle, çok geni bir dünyanın parçası oldu umuzun, temel olanın ötekiyle kar ı kar ıya gelmemiz oldu unun kabulü ile birlikte tam anlamıyla kurtulabiliriz. (Falzon, 2001;53)

Böyle bir tanımın algıladı ımız nesnelere gelmi olamayaca ını çünkü bunların hiçbirinin yetkin varlık olmadı ını söyler. Bu dü ünneyi kendimizde yaratmı olamayız çünkü biz de eksik ve sınırlı bir varlı ız. “Böylece geriye yalnızca onun bana gerçekte benim do amdan daha eksiksiz ve üstelik herhangi bir idealarını olu turabilece im eksiksizliklerin tümünü kendi içerisinde kapsayan, ba ka bir deyi le, Tanrı olan bir do a tarafından yerle tirilmi olması kalıyordu.” (Descartes, 1998:28) Bu durumda zihnimizdeki Tanrı kavramının nedeni Tanrı ise, bilincimizde Tanrı dü ünçesinin olmasından Tanrı'nın gerçek bir varlı ı oldu u sonucunu da çıkarabiliriz. (Descartes, 2004:59-64) Bu kanıtlama biçimine göre; Tanrı en gerçek, en yetkin varlıktır. En gerçek ve en yetkin olmak ise var olmayı tansa var olu a göre daha fazla bir eydir. Var olmadı ı dü ünüldü ünde, onun en gerçek en yetkin bir varlık olu undan bir ey eksilir, dolayısıyla *en gerçek, en yetkin bir varlık* olamaz. Böyle dü ünme ise *en gerçek varlık* kavramıyla mantık bakımından bir çeli kidir. En gerçek varlı ın var olmaması bir çeli ki ise bunun tam tersi zorunlu olarak do rudur. Öyleyse Tanrı vardır. Descartes'ın elinde artık iki kesin bilgi bulunmaktadır. Dü ünün bir ey olarak kendi varlı ının bilgisi ve üstün, kusursuz bir güç olarak var olan Tanrı'nın bilgisi.

Descartes “*kötü ruh*” varsayımıyla matematiksel bilgidene bile ku kulanabilece imizi³ ve ancak iyi ve mükemmel bir Tanrı'nın ispatından sonra, bu bilgidene ku kulanamayaca ımızı belirtmi tir. Benzer ekilde, Tanrı kavramının açık ve seçik bir bilgi olarak do u tan bizde bulundu unu iddia eden Descartes, kötü bir ruhun yoklu unu veya tersinden söylersek iyi bir Tanrı'nın varlı ını açık ve seçik her türlü do ru inancın garantisi olarak görür. (Descartes, 1994:34-37) Felsefe literatüründe “*Descartes döngüsü*” adı verilen bu konu, Descartes'in zamanında ona da sorulmu tur. Descartes ise bu sorulara kar ılıklı, iyi ve mükemmel bir Tanrı'nın varlı ının ancak hafızaya dayanan ispatlar için zorunlu oldu unu, yoksa u anda do rudan sezgiyle bildi im açık ve seçik bilgi için, iyi Tanrı garantisinin gerekli olmadı ını ifade etmi tir. Descartes'in akıl yürütme biçiminin bir kısır döngü olup olmadı ı sayısız kere tartışılmalara konu olmu tur: Tanrı hakkında açık ve seçik bir tasarım var. Öyleyse bu tasarımı zihnimde bizzat Tanrı yerle tirmi olmalı. Tanrı var ve bu varlı ıyla açık ve seçik tasarımlarımı güvenceye alıyor.

Descartes'çı Döngü savı üç yüz yıldan beri tartışılmakta ve bu tartışmaya bir dipnot daha eklemek yersiz olacaktır. Fakat bu tartışma bir yönüyle Descartes ve delilik savıyla ilgilidir, zira söz konusu döngüyü kırmanın tek yolu, Tanrı'dan ba ımsız, yani hakikatleri Tanrı tarafından güvence altına alınmaya gerek duymayan, açık ve seçik tasarımlar ortaya koyabilmektedir. Bu tasarımlar ise Descartes'ın aklın do al ılığında lamında dile getirdi i tasarımlardır. Mantık ve nedensellik yasaları ba lamında savın asıl temellerini te kil etmektedirler. Bu yasalar olmaksızın söz konusu savı, hatta Tanrı tasarımının kendisini bile kavramak neredeyse olanaksızdır. Bu tasarımların dı nda kalan bir ya am ve dü ünü ancak mutlak *Öteki* ya da *topyekûn akıl dı ılık* olabilir. Kesin bilginin pe indeki Descartes'ın kendini bu hayal dahi edilemez bölgeden uzak tutmaktan ba ka bir seçene i yoktur. En ufak bir kararlılıkla delilik varsayımını kullanmaya kalkı mı olsaydı, adım atmayı asla istemedi i topraklara ayak basmak zorunda kalmı olacaktı. (Boyne, 2009:65-66) Bu nedenle Descartes, Tanrı'nın aklın kavrayı ının Ötesinde kaldı ı ya da bilgi açısından

³ Matematiksel ku ku için Bknz. Felsefenin İkeleri 2004, s.52

keyfi bir ö e oldu u yollu savı asla ciddi bir seçenek olarak görmemi tir. Dolayısıyla, bu giri im ba arılı olsa bile tanıtlanan Tanrı aslında kudreti ve sıfatları sonsuz olan bir varlık de il, olsa olsa akıl tarafından kavranabilen yasalarla sınırlandırılmış bir Tanrı olacaktır.

Descartes'e göre bu tür varlıklar konusunda onlardan ku ku duymayı bizim için bir tür a rılık olarak gösterecek moral bir inancımız olsa da, yine de metafiziksel bir kesinlik söz konusu oldu u zaman, uykudayken bir ba ka bedenimizin oldu unu hayal edebilece imiz ve ortada öyle eyler yokken ba ka yıldızları ve bir ba ka dünyayı görebildi imiz gibi bir gözlem varken tam bir inancımızın olmaması için yeterince neden oldu unu akıldan yoksun olmadıkça hiç kimse yadsıyamaz. Çünkü rüyalardaki dü ünceler sık sık uyanıklık durumundakilerden daha az diri ve kesin de ilken, ikincilerin de il de onların yanlı olduklarını nasıl biliriz? Tanrının var olu unu var saymadıkları sürece bu ku kuyu giderecek kadar bir neden bulamazlar. Çünkü çok açık ve seçik olarak kavradı ımız tüm eylerin gerçek olmaları bile yalnızca Tanrı oldu u ya da var oldu u ve eksiksiz bir Varlık oldu u için ve bizdeki her ey ondan do du u için kesindir. (Descartes, 1903:10-12) Bundan dolayı, idealarımız ya da kavramlarımız açık ve seçik oldukları düzeye kadar olgusal eyler oldukları ve Tanrıdan do dukları için geçerli olabilirler. Descartes'ın Tanrı'nın var olu unu kanıtlaması geriye kalan üphelerinin de kolayca ortadan kalkmasını sa lamı tir.

II. Foucault'nun Ele tiri

Foucault Descartes'i yeniden ele alacak ve eski modern filozofun gördü ü sınırı tarihselle tirecektir. Ona göre Descartes'ın khimerası⁴, ancak görmeyi ö rendi imiz biçimi içinde dünyanın renkleriyle hayal edilebilir. Ancak sorun, yeni nesnelere yaratmak de il, nesnelere in ve hakikatin e anlamlı oldu una inanmamızı sa layan düzgüyü de i tirmektir. Nesnellik-hakikat özde li i, bilginin temelini olu turmaz, aksine dört yüzyıl önce ba latılan ve bugün de ait oldu umuz epistemik çerçevenin tarihsel ürünüdür. Aklın buyurgan düzenine kar ı koymanın tek yolu, modern episteme'nin kendine özgü ü özelli ini görmektir: Modern episteme, kendi tarihsel do asını silip mutlak olarak tanınmayı talep etmi tir. Akıl kendini dünyaya dayatmamı ; dünyanın hakikati, onun temeli oldu unu ileri sürmü tür. Öyleyse, aklın epistemisi'ni yeniden tarihselle tirmek demek, onu söylemek demektir: Dünyada ba ka ililer olanaklıdır, ba ka düzgüler icat etmek gerekir, temsilin ideali bilginin tarihsel olarak belirlenmi bir kipli inden ibaret de ildir ve son olarak, farklılık dilin bu ya da u ö esi üzerinde oynamamalı, öteki dillerin olanaklı oldu unu kesinlemelidir. (Revel, 2005:60)

Descartes'ın insan zihninin çe itli kaynaklardan edindi i önyargıları bir kenara bırakabildi i takdirde, bütün hakikatleri oldukları gibi kavrayabilece ine inanıyordu. Hiç ku kusuz, kimi hakikatlerin dolaysız biçimde kavranmasının mümkün olmadı ını ve bu hakikatlere ula mak için mantık ve neden-sonuç ili kisinin me akkatli ve dikkatli bir biçimde uygulanmasının gerekti ini de biliyordu. Bu güveninin temeli de insan zihninin yalın hakikatleri açık ve seçik biçimde kavrayabilme gücüyüdü.

⁴ Khimera var olmayan, gerçek göndergesi bulunmayan bir hayvan.

Derrida'ya göre Descartes ikiyle üçü toplayıp sonuç olarak be sayısını buldu u her seferinde, hata yapmadı mı nereden bilebilirim diye sormaktan geri durmazdı. Ancak bu varsayıma uyup ya amaya çalı mak delili in ta kendisi olurdu herhalde. Descartes bu delice dü ünçeyi benimsemeyi dahi, aklın kurallarını ortaya çıkarmaya götürecek yolda atılması gereken zorunlu bir adım olarak görmü tür. (Boyne, 2009:61) Bu adım bir kez uygulanıp sonuç alındı nda, ba ta yerine getirilmesi gereken yönetsel bir zorunluluk olarak sıcak kar ılanmı olan delilik, kısa sürede akıldan tamamen çıkarılıp atılabilecektir.

Boyne, Descartes'ın akla olan bu inancını öyle yorumlamı tır. Descartes sadece özgür aklıyla yanıt verebilece i soruları sormayı seçmi tir. Her türlü önyargıyı bir kenara bıraktı nda, kar ısında yalnızca kendisini bulmu tur. Fakat bu noktada acele edip Tanrı ve insan hakkındaki nihai hakikatleri soru turmaya giri memi tir. Her eyden önce, yalnız ba ınayken dahi ku ku duymayaca ı eyin ne oldu unu ö renmek istemi tir. Descartes önce kendisiyle ba ba a kalmanın bir yolunu aramı tır. Peki, böyle bir yalnızlıktan hareketle herhangi bir kesinli e ula mak olanaklı mıdır? Descartes, inancı tam da ortadan kaldırmayı dü ündü ü kesinsizlik ve belirsizli in bir ko ulu olarak görüyordu. Bu yüzden, adımlarını ola an ko ullarda ku ku duymadı ı her eyden yöntemli bir ekilde ku ku duyarak attı. Zira hiçbir ku kuya yer bırakmayacak temel nitelikteki bir kesinli e ancak bu ekilde ula ılabilece ini dü ünüyordu. E er bu tür bir kesinli e ula abilirse, buldu u kesinlik üzerine hakiki bir felsefe dizgesi kurması mümkün olabilecekti. Bu felsefe ise olgular dünyası hakkındaki her soru turmanın temelini olu turacaktı ve böylece bütün bilimler kendi temellerinin sa lamı ına sarsılmaz bir güven duyabileceklerdi. (Boyne, 2009:58)

Elbette Descartes'ın kendi bedeninin varlı ından ve somutlu undan ku ku duyması söz konusu olamaz. Bu tür ku kuları duyanlar vardır. Bunlar deli olanlardır. Descartes, bedenlerinin camdan oldu unu sanan bu kimselerin izinden giderek kendi bedeni hakkındaki kavrayı mın sorgulanabilir oldu u sonucuna varamaz. E er öyle yapsaydı, o da deli olmaz mıydı? Felsefece dü ünme e er i e yarayacaksa, Descartes'ın kendisinin deli oldu unu varsayması daha en ba tan itibaren mümkün de ildir? Köktenci bir ku kuyu sürdürebilmesi için, bu kadar a ırı olmamakla birlikte en az bu kadar ikna edici olan bir ba ka gerekçe bulması zorunludur. Böylece, Descartes, beyni hasar görmü kimselerin delice algılarını bir yana bırakıp gerçekten de elleri ya da ayakları olup olmadı mını, onları sadece dü leyip dü lemedi ini sorma yoluna gidecektir. Zira bu hiç de delice bir dü ünçe de ildir. Hepimiz, etrafımızdaki eylerin ve içinde bulundu umuz halin gerçek oldu una inandı mız ama uyandı mızda hepsinin aslında sadece birer yanılsamadan ibaret oldu unu anladı mız pek çok canlı dü görmü üzdür. Bir rüyayı uyanıklıktan ayırt edebilmek için gerekli ölçütü sa lamanın ve tam u anda rüya görmüyor oldu umuzu kanıtlamanın olanaksız olması, Descartes'a ku kuculu unu gerekçelendirebilmesi için delilik varsayımından çok daha az sorunlu bir seçenek sunmaktadır. Descartes bu süreçte örtük ve belirtik üç tane sonuca varır. İlk olarak, rüyalarla ilgili bu sorun ku ku duymak için en önemli nedendir. İkinci olarak, delilik sorununu hepten göz ardı etmek mümkün de ildir. Son olarak, rüya görmeyi ve uyanık olmayı birbirinden ayırt etmeyi sa layacak belirli bir ölçütün olmayı ı, Descartes'ın kendisiyle ilgili kesinlik arayı ına bir son vermesi gerekti i anlamına gelmez. (Boyne, 2009: 59-60)

Ancak Foucault'nun ifadesiyle; “Delilik, kuşku duyan özne tarafından kuşku duyan özne olarak nitelenebilmek için dışlanmıştır. Fakat düşünme ve bilme nesnesi olarak dışlanmamıştır.” (Foucault, 2005:60) Foucault'ya göre Descartes kuşku yolunda ilerlerken, deliliğin rüyanın ve bütün hata biçimlerinin yanında rastlamıştır. Delirme olasılığı, tıpkı dışarıdaki dünyanın hata içinde sıvılabileceği veya bilincin rüya görürken kendinden geçebileceği gibi, onu kendi bedeninden yoksun bırakma tehlikesi taşımakta değildir mi? Foucault'ya göre Descartes rüya veya hata olasılığının etrafında dolaşmakla birlikte delilik tehlikesinden kurtulmuş değildir. Foucault'nun ifadesiyle,

“Nitekim duyular ne kadar aldatıcı olurlarsa olsunlar, ancak çok az hassas ve çok uzaktaki şeyleri bozabilirler; onların yanılsamalarının gücü her zaman benim burada, ateşin karısında sırtımda bir sabahlık olduysa halde izlediğim bir gerçek tortusu bırakır. Rüya ise, tıpkı ressamın hayal gücü gibi, denizkızlarını ve satirleri bazı garip ve olağandışı görüntülerle canlandırabilir; ama düzenlenmişleriyle fantastik görüntüleri mümkün kılan bu en basit ve en sık rastlanılan şeyleri kendi ne yaratabilir, ne de oluşturabilir: Genel olarak bedenim dışarıya ve kapsam alanı bu cins şeylerdendir. Bu cins şeyler o kadar az taklit edilmişlerdir ki, rüyaların gerçek gibi olmalarını sağlamaktadırlar -rüyanın bozmadığı bir gerçeğin kaçınılmazıdır. Ne görüntülerin doldurduğu rüya, ne de duyuların yanılttığı açık bilinç onun evrenselliğine dair kuşkuya uç noktaya kadar götürülebilir; gözlerin bizi hayal kırıklığına uğrattıklarını kabul edelim, uykuya daldığımızı varsayalım, gerçek tamamen karanlıklara dalmayacaktır.” (Foucault, 2006:86)

Ona göre, bir bedene sahip olduğuma inanıyorsam, vücudunun camdan olduğunu düşünenden birinden daha sağlam bir gerçeğe elimde tuttuğumdan emin olabilir miyim? Kesinlikle, çünkü onlar delidir ve eğer ben kendimi onlara göre ayarlarsam, onlardan daha asık olmam. Düşüncenin bir hatadan kaçınmasına veya bir düşünceyi ten sıyrılmasına izin verdiğim gibi, ona delilik karşısında garanti veren şey bir gerçeğin sürekliliğidir. Bu garanti düşüncenin nesnesi değildir, düşününce için esas olan delirme olanaksızlığından gelmektedir. Kuşku duymak üzere herhangi bir neden bulmak için rüya görüldüğü varsayılabilir ve rüya gören özneye özdeşleştirilebilir. Gerçekten rüyanın mümkün olmamasının koşulu olarak ortaya çıkmaktadır. (Foucault, 2006:87) Buna karşılık, deli olduğumu düşünce olarak varsaymak mümkün değildir, çünkü delilik tam da düşünme olanaksızlığının koşuludur.

Descartes bir şeyden emindir ve onu elinde sağlam bir şekilde tutmaktadır: delilik onu ilgilendiremez. İnsanın kaçık olduğu varsayması kaçıklık olacaktır. Düşünce deneyi olarak delilik, kendi kendini içermektedir ve buradan hareketle kendini tasarıdan dışlamaktadır. Böylece delilik tehlikesi bizatihi aklın faaliyetinin dışına atılmıştır. Akıl, hatadan başka tuzakla ve yanılsamadan başka tehlikeyle karşılaşmaya bir kendine sahip olmanın gerisinde kendini güvenceye almıştır. (Foucault, 2006:88) Descartes'ın kuşku kusu hep gerçek şeylerin dışındaki rehberliğini altında olmak üzere, duyuların büyüsunü bozmakta, düşünce manzaralarını kat etmektedir, ama deliliği kuşku duyan ve düşüdüğü ve var olduğunca aklını kaçırması olanaksız olan adına kovmaktadır.

Descartes'ın delilik karşısındaki tutumu ile rüyaların ve duyuların yanıltıcılığı karşısındaki tutumu arasındaki fark, sanki ilkinin ciddiye bile alınmayıp daha baştan reddedilmesinden ve ikincisinin tartışmaya değer bulunmasından ibaretmi gibi,

görünse de, Foucault bunun aslında son derece derin bir ayrım olduğunu ileri sürer. Ona göre rüya örneği Descartes için delilik durumunun sadece bir genelleştirilmesi veya radikalleştirilmesi gibi gözükmemektedir. Delilik rüyada zayıf, daha az iyi, yetersiz, az açıklayıcı, etkisiz örnek özellikleriyle ayrılmaz. Delilik örneği rüya örneğine karşı durur. Birbirlerine karşı dururlar ve Kartezyen söylemde açıkça söylenmiş tüm bir farklılık sistemine göre karşı dururlar. (Foucault, 2005:61) Rüya ya da duyuların yanılması arasında hakikat düşüncesinin nesnesinin doğasında korunmaktadır. Keskinlik içinde bulunduğu ortamı doğru algılayabilmesindeki kesinlik, uzak nesnelere algılandıkça ortaya çıkabilecek yanılgıları dengelemekten daha fazlasını yapar. Renk ve ses gibi yalın türmelerin rüyalarda zorunlu olarak ortaya çıkmaları da rüyaların birer yanılsama ya da yanılgıdan fazlası olduklarına ve rüyalarda dahi belli bir kesinlikle olanaklı olduğunu gösterir. Her iki durumda da kesin bilginin oluşması, düşünce nesnesinin çözümlenebilir olması dolayısıyla korunabilmektedir. Buna karşın, delilik varsayımını tartışarak yapmak mümkün değildir, zira kesinlik arayışının birazcık olsun güvenle devam etmesini sağlayan tek unsur, düşününce öznenin akıllı olarak tasarlanıyor olmasıdır. Foucault'nun ifadesiyle,

“Keskinlik ekonomisinin içinde bir yanda delilik, öte yanda da rüya ve hata arasında temelli bir dengesizlik vardır. Bunların durumu gerçeğe ve bu gerçeği arayana nazaran farklıdır; rüyalar veya yanılsamalar bizzat gerçeğin yapısı içinde ayrılmaktadır; ama delilik keskinlik duyan özne tarafından dışlanmaktadır. Tıpkı keskinlik duyanın kısa bir süre sonra düşünmediğini ve var olmadığını dışlayacağı gibi” (Foucault, 2006:87)

Foucault'ya göre Descartes'ın izlediği yolu keskinlikte okumak gerekir. Duyulara beni daha önce aldattıkları için güvenmeme kararlılığı ve duygusal bir kesinlik alanını kurtarma teebbüsü. Bu alana gerçekten de nasıl saldırmalı? Keskinlikte neyi yapmakta olduğunu keskinlikte ve bulunduğu yer hakkında deliller ve uyuyanları düşünürken kim yanılır ki? Birinci varsayım yönünde ilerlediğimizde hemen dururuz. Çünkü: Bunlar deli ve bende onlar kadar çılgın olurum” ikinci varsayım yönünde ilerlediğimizde, bu defa, artık direniş yoktur, olabilirlik sık rastlanan bir gerçekliği ortaya çıkarır. Rüyanın olabilirliğini düşünürken, delilik hipotezinin dokunamadığı bu duygusal keskinlik alanından keskinlik duyanın keskinlikte göstermek için Descartes burada rüya görme örneği olarak biraz önce kurtarmaya çalıştığı algısal unsurların ta kendisine geri döner. (Foucault, 2005:36)

Kısaca izlenen yol, duyulardan gelen keskinlikten sakınma kararlılığı, aynı zamanda duyuların beni ilgilendiren bir yanılsamayı kurtarma isteğidir. Bu istek için ilk deneme deliliktir. Burada istek direnişir. Çünkü deneme kendi kendini iptal eder. İkinci deneme rüyadır. Bu defa deneme başarıyla olur ve istek dışlanır. Beni ilgilendiren keskinliğin keskinliğini, artık üphe duyma kararlılığını durdurmak ve başarıyla çıkarmak için nedeni yoktur.

Foucault'ya göre Descartes için rüyanın delilik üzerinde bir ayrıcalığı varsa, keskinlikte deneyiminde yer alabiliyorsa, bunun nedeni rüyanın, en azından delilik kadar, hatta daha çılgınca imgelemler yaratarak benim de başarıyla gelebilir olmasıdır. Rüyanın, duygusal çılgınlıklar üretebilme ve algılamayı keskinlikte başarıyla gelebilme biçiminde ikili bir gücü vardır. Rüyanın başarıyla imgelem zenginliği, mantık ve akıl yürütme açısından, rüya deneyiminin duygusal alanın tümünden keskinlik duymak, en azından delilik kadar inandırıcı olmasına neden olur. Fakat, benimde başarıyla gelebileceği olgusu bizzat

meditasyon hareketine dahil olmasını, eksiksiz, fiili bir sınama haline gelmesini sağlar, oysa ki delilik doğrudan doğruya rüya imkansız bir deneyimdir. (Foucault, 2005:37-49) Foucault'ya göre, rüyaya yapılan bu gönderme, delilik ihtimaline göre bir geri çekilme değildir. Bu gönderme bizim buradaki yöntemsel düzenimizde delilik varsayımının ayrılmaz bir biçimini oluşturur.

Rüya bulunduğum bu yerden, gördüğüm bu kâğıttan, uzattığım bu elden kuşku duymamı sağlar. Fakat delilik asla bir kuşku aracı değildir. Çünkü ben düşünüyorum, deli olamam. Demek ki bu tavrın tersine, kuşku geleneğinin bir kuşku duyma nedeni yaptırıcı delilik değildir. Foucault'ya göre rüyanın delilik karşısında ikili bir avantajı vardır. Bir yandan, alımlı biçimde meydana gelme özelliği vardır. İlk avantaj mantıksal ve kanıtlayıcı türdendir. Deliliğinin beni kuşkuya düşürebileceği her şeyi rüya da benim için olası hale getirebilir. Olasılığın gücü olarak rüya bunları deliliğe bırakmaz ve kuşku duyduğumda olumsuzlamam gereken şeyler konusunda ikna edilmem gerektiğine rüya delilikte bulunan kanıtlayıcı güçten hiçbir şey kaybetmemi olmaz. Rüyanın diğer avantajı ise çok farklı bir türdendir. Sık görülür, sık sık meydana gelir, rüyayı iyi hatırlarım, bıraktığı çok canlı anıları düzenlemek güç değildir. Kısaca, kanıtlamak değil, meditasyon hareketinin kendisinde bir alımlı tırma yapmak ve bir durum hatırlamak söz konusu olduğunda pratik avantaj. Rüyanın çığırını örnek olarak kanıtlayıcı olma niteliğini garanti eder. Sık sık meydana gelmesi egzersiz olarak eriilebilir olma niteliğini güvence altına alır. Burada Descartes'ı ilgilendiren şey rüyanın, kesin biçimde ve adeta kendini delilik varsayımından suçluluk duymadan vazgeçebileceğine inandırmak üzere iaret edilmiş olan kanıtlayıcı olma niteliğinden çok eriilebilir olma niteliğidir. (Foucault, 2005:48-52)

Uykunun alımlı bir şey olması Descartes için önemliyse bu hiç de uykunun delilikten daha evrensel olduğunu göstermesi için değildir, rüya deneyimini hesaba katmak, onu meditasyonda taklit edebilmek, öyleymiş gibi yapmak içindir, sanki rüya görüyor gibi yapabilmek içindir, meditasyon öznesi tarafından gerçekleştirilen fiili harekette rüya deneyimi yer alabilirdiyedir. (Foucault, 2005:38) Foucault'ya göre, burada, Descartes'ı okumak yeterlidir. Rüya görürüm, ateşin yakınında olduğumun elimi uzattığı rüyasını görürüm. Bu düşünceye dikkatimi toplarım ve bu anının canlılığı, bu düşüncenin uyanık biçimi bana gösterir ki, uyanıklığı uykudan kesin olarak ayırabilmenin belirgin bir iaret noktası yoktur. Ve bu ayrımsızlık sadece mantıksal bir çıkarsama değildir, meditasyonun tam anlamıyla uyanık olduğuna dair kesinlikle tamamen ve kısmen kaybettirir. Onun gerçek olarak uyumakta olmasını mümkün kılar.

Madem ki ben buradayım, yazı yazıyorum, siz beni itiyorsunuz, ben deli değilim, siz de delisiniz ve biz sadece duyulu insanlar arasındayız. Demek ki delilik örnek duyulardan gelen ide'nin dayanıksızlığını ortaya çıkaran bir şey değildir. Descartes bu doğrudan bakıma boyun eğerek veya bu doğrudan konforda rahat etmiş gibi yapar, aslında bunun nedeni kendini ondan daha iyi, daha radikal olarak ve daha kesin olarak kurtarmak ve muhatabını endişelendirmektir. Olsun der, ateşin yanına oturmuş olduğumdan, kuşkulansaydım deli olurdu sanıyorsunuz, delileri örnek almakla çılgın olurdu sanıyorsunuz. O halde size çok daha doğrudan gelecek, sizi rahatsız etmeyecek bir varsayım önereceğim. Çünkü bu örnekte söz konusu olan delilikten de daha ortak, daha evrensel bir deneyim: uyku ve rüya deneyimi. Böylece Descartes bilginin bütün duyuusal temellerini çökecek ve kesinliğin entelektüel temellerini ortaya çıkaracak bu

varsayımı geli tirir. Bu varsayım, özellikle delilikten çok daha ciddi epistemolojik çılgınlıklar ihtimalinden kaçamayacaktır. (Foucault, 2005:49)

Açıkça görüldü ü gibi özne, evrensel yanılığdan a kına dönmü deli gibi de il, her zaman uyanık, sürekli olarak makul ve kendi kurgusuna hâkim konumda kalan bir özne gibi davranır. Delili in bu ekilde felsefe dı lanması, hakikatin kayna mın özne oldu unu gösterir. Elbette burada kastedilen özne bir beden de ildir. Zira beden pekâlâ sakatlanabilir. Mesele, isteme sahibi özne olabilme meselesi de de ildir, zira isteme tutkular tarafından harekete geçirilir ve denetlenemeyen bir isteme, yanılığların ve günahların kayna ıdır. Burada söz konusu olan, daha ziyade, anlama yetisi olarak, dü ünçe olarak ve egemen hakikatin kayna ı olarak öznedir. Rönesans sonrası dünyaya yön verecek olan sima, i te bu akıllı özne olacaktır.

Delilik, on yedinci yüzyıl rasyonalizminin, özellikle de Kartezyen felsefenin giderek egemen olması sonucu dı lanmaya ba lamı tır. Akıl artık temel yasa koyucu haline gelmi tir. O halde akıl dı ılık durumu olan delili in de bertaraf edilmesi gerekir. nsanı insan yapan araç akıl oldu una göre, bu yetenekten yoksun olanlar da artık 'insanlık dı ı yaratık' yani hayvan ya da canavar gibi algılanıyorlar ve her türlü muameleye layık görülüyorlardı. Foucault Delili in Tarihi adlı eserinde bu dönemde delilere reva görülen türlü türlü davranı ları ortaya koymaktadır. Elbette Foucault bu geli melerin, batı kültürününü dı avurumu niteli indeki simalardan sadece biri olan Descartes'ın suçu oldu unu ileri sürmemektedir. Foucault, bu geli melerin bizzat Batı'nın akıl tasarısında içerildi ini ima etmektedir. Bu tasarı açısından paradigmatic olan tutum, aklın kendisinden ku kulanmayı reddetmektir ve Descartes bunun örneklerinden sadece biridir.

Foucault'ya göre Descartes ku kuyul bilgide olanaklı bir kesinli i ke fedebilmek amacıyla bir yöntem olarak kullanımı tır. Ama bu arada, ku kulanma ihtimalini beraberinde getirdi i için delili i ele almak yerine dü ünceden tamamen dı lamı tır. Bu dı lama bir dönüm noktası olmu tur. Özgür irade sahibi ve akılı ba ında öznenin, matematiksel mantık ve neden-sonuç hakkında do al bir kavrayı a sahip zihin tarafından ekil verilebilecek olan ve herhangi bir özsel nitelikten yoksun, yer kaplayan eyler dünyası üzerindeki egemenli ini onaylamaktadır.

KAYNAKLAR

BOYNE, Roy (2009) *Foucault ve Derrida Aklın öteki Yüzü*, çev. smail Yılmaz, Ankara: Bilge Su yayınları.

CEV ZC , Ahmet (2006) *Felsefe Ansiklopedisi*, Ankara: Ebabil Yayınları.

CHR STOPHER, Falzon (2001) *Foucault ve Sosyal Diyalog, Parçalanmanın Ötesi*, çev.Hüsamettin Arslan, stanbul:Paradigma yayınları.

COPELSTON, Frederick (1996) *Felsefe tarihi: Descartes*, çev.Aziz Yardımlı, stanbul: dea yayınları.

FOUCAULT, Michel (2006) *Delili in Tarihi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: mge kitabevi,.

FOUCAULT, Michel (2005) *Seçme Yazılar 3: Büyük Kapatılma*, çev. I ık Ergüden, stanbul:Ayrıntı yay.

DESCARTES, Rene, (1998) *Söylem Spinoza nceleme Leibniz Monadoloji*, çev. Aziz yardımcı, stanbul: dea yay.

DESCARTES, Rene, (2004)*Felsefenin lkeleri*, çev. Mesut Akın, stanbul:Say yayınları.

DESCARTES, Rene, (1994)*Metot Üzerine Konu ma*, çev. K.Sahir Sel, stanbul:Sosyal yayınları.

DESCARTES, Rene, (1903) *The Meditations and Selections from the Principles of René Descartes* Translated: John Veitch, Chicago: The Open Court Publishing Company

REVEL, Judith, (2006) *Michel Foucault*, çev. Kemal Atakay, stanbul: Otonom Yayınları.